

JANINA LESKIEWICZOWA (15 IX 1917–7 VII 2012)

Dnia 7 lipca 2012 r. zmarła prof. Janina Leskiewiczowa. Była ważną osobą w środowisku historycznym. Pozostawiła duży dorobek naukowy, a przy tym była osobą mądrą, dobrą, pogodną, wrażliwą na sprawy społeczne, gotową zawsze pomagać każdemu, kto tego potrzebował.

Urodziła się 15 września 1917 r. w Olszanie na Ukrainie, koło Białej Cerkwi, gdzie mieszkali Jej rodzice Stanisław Edward Gawiński, prawnik, absolwent Uniwersytetu w Kijowie, i Adela ze Stecewiczów. Ojciec pracował w administracji dóbr Branickich. Wobec niebezpiecznej sytuacji w Rosji w 1919 r. rodzina Gawińskich przeniosła się do Polski i zamieszkała w Warszawie. Janina często przebywała w majątku Owczary pod Krakowem u dziadków Romualda Gawińskiego i Julii z Formińskich, którzy także powrócili z Ukrainy do Polski. Dzięki tym pobytom poznała życie na wsi i pokochała przyrodę. Bardzo duży wpływ na ukształtowanie Jej charakteru, stosunku do życia i ludzi, wrażliwości na problemy społeczne miało Gimnazjum im. Juliusza Słowackiego w Warszawie i działająca przy nim drużyna harcerska tzw. „Trójka”. Z przełożoną szkoły Heleną Kasperowiczową, niektórymi nauczycielami i koleżankami harcerkami utrzymywała kontakt jeszcze przez wiele lat po maturze, którą zdała w 1935 r. Była współinicjatorką i współredaktorką monografii gimnazjum: *Szkoła im. J. Słowackiego w Warszawie* (Warszawa 1986). W latach 1935–1939 studiowała historię na Wydz. Humanistycznym Uniwersytetu Warszawskiego, uzyskawszy tytuł mgr. filozofii w zakresie historii gospodarczo-społecznej. Jeszcze w czasie studiów od października 1938 r. do czerwca 1939 r. pracowała w Muzeum Narodowym w Warszawie. W listopadzie 1939 r. wyszła za mąż za Zbigniewa Leskiewicza (1916–1987), oficera zawodowego, który ukrywał się w czasie okupacji (po zakończeniu wojny ukończył ekonomię).

W czasie wojny udzielała na tajnych kompletach lekcji historii, a od września 1943 r. do wybuchu powstania warszawskiego uczyła historii w Miejskiej Szkole Handlowej. Powstanie zastało małżeństwo Leskiewiczów pod Warszawą. Dopiero w marcu 1945 r. Janina wróciła do pracy w szkole, która działała odtąd jako Państwowe Gimnazjum i Liceum Handlowe przy ul. Górnośląskiej. Uczyła tam do 30 czerwca 1946 r. W styczniu 1946 r. rozpoczęła pracę na Uniwersytecie

Warszawskim jako starsza asystentka w Seminarium Historii Gospodarczo-Społecznej kierowanym przez Stanisława Arnolda. W grudniu 1949 r. uzyskała tytuł doktora nauk humanistycznych na podstawie pracy pt. „Pracownicy umysłowi Warszawy w latach powojennych”. Promotorem był S. Arnold (praca została wydana w 1961 r.). W tym czasie prowadziła ćwiczenia z historii gospodarczo-społecznej na Wyższym Studium Nauczycielskim, a w latach 1951–1952 ćwiczenia z tego zakresu dla studentów Wydziału Socjologicznego UW. W 1952 r. została mianowana adiunktem. W 1953 r. przeszła do pracy w powstałym wtedy Instytucie Historii PAN do działu drugiego zajmującego się historią Polski w latach 1764–1864. Z tym Instytutem pozostała związana także po przejściu na emeryturę w 1987 r. Przeszła wszystkie szczeble naukowe. W dniu 27 maja 1955 r. uzyskała tytuł docenta, w 1966 r. profesora nadzwyczajnego, a w 1983 r. tytuł profesora zwyczajnego. Przez wiele lat była członkiem Rady Naukowej IH PAN. Uczestniczyła w zajęciach Pracowni Dziejów Klas Posiadających prowadzonej przez Ryszarda Kołodziejczyka.

Przedmiotem zainteresowania prof. Leskiewiczowej do 1989 r. pozostały nadal sprawy położenia ludności wiejskiej, gospodarka wielkiej własności ziemskiej w okresie panowania systemu folwarczno-pańszczyźnianego oraz problemy dotyczące przemian społeczeństwa. Wyniki tych prac publikowane były w formie artykułów i recenzji w pismach historycznych oraz jako osobne studia monograficzne. Komunikaty dotyczące tej problematyki wygłaszała uczestnicząc w zjazdach historyków, także międzynarodowych. W 1960 r. odbył się pierwszy zjazd historyków gospodarczych w Sztokholmie, w 1962 r. drugi zjazd w Aix-en-Provence, a trzeci w 1965 r. w Monachium.

Równocześnie prof. Leskiewiczowa prowadziła prace edytorskie źródeł do dziejów wsi. W 1954 r. ukazało się wydawnictwo *Supliki chłopskie z XVIII w.* (przy współpracy Jerzego Michalskiego) i *Instrukcje gospodarcze dla dóbr magnackich i szlacheckich z XVII-XIX wieku*, t. 1, Wrocław 1958.

Była także redaktorem i współredaktorem wielu wydawnictw dotyczących wieku XVIII i XIX. Najważniejsze to: *Warszawa XIX wieku. 1795–1918*, z. 1–3, Warszawa 1970–1974; *Społeczeństwo Królestwa Polskiego. Społeczeństwo Polskie XVIII i XIX wieku*, t. 6: *Studia o uwarstwieniu i ruchliwości społecznej*, Warszawa 1974, t. 7: *Studia o grupach elitarnych*, Warszawa 1982, t. 8: *Studia o aktywności społecznej oraz jej politycznym uwarunkowaniu*, Warszawa 1987, t. 9: *Studia o rodzinie*, Warszawa 1991; *Ziemiaństwo polskie 1795–1945. Zbiór prac o dziejach warstwy i ludzi*, Warszawa 1985; *Ziemiaństwo polskie 1920–1945. Zbiór prac o dziejach warstwy i ludzi*, Warszawa 1988.

Od 1956 r. prof. Leskiewiczowa współpracowała z Instytutem Kultury Materialnej PAN, a jednym z rezultatów tej współpracy było wydawnictwo pod Jej redakcją *Studia z Dziejów Gospodarstwa Wiejskiego w Polsce*, t. 1–12, 1957–1970.

O szerokim zainteresowaniu pracami naukowymi świadczy Jej uczestnictwo w ponad 20 konferencjach zagranicznych i polskich, gdzie wygłaszała referaty dotyczące spraw gospodarczych i społecznych. Znaczące było uczestnictwo w pracach działającej od 1958 r. Polsko-Węgierskiej Komisji Historycznej przy Wydziale

Nauk Społecznych PAN. W latach 1975–1987 była jej przewodniczącą. Była też członkiem Komisji Koordynacji Badań nad Dziejami Wsi (w latach 1969–1980 jako przewodniczącą).

Była też promotorem prac doktorskich: Zofii Chyry (1970), Teresy Zielińskiej (1975), Jana Malczewskiego (1982), Jerzego Szczepańskiego (1984), Tadeusza Epszteina (1996).

Dzięki zmianom politycznym 1989 r., gdy stało się to możliwe, zajęła się pracami mającymi na celu ocalenie od niepamięci dziejów ziemiaństwa polskiego w XX w., warstwy społecznej potępionej przez reżim komunistyczny. Gdy tylko zelżała cenzura, w latach osiemdziesiątych prof. Leskiewiczowa powołała przy IH PAN zespół naukowy, który zaczął gromadzić materiały do dziejów ziemiaństwa polskiego. Rozprowadzano ankiety w środowisku byłych właścicieli ziemskich, zbierano relacje żyjących ziemian, m.in. na temat ich losów w czasie II wojny światowej i prześladowań, jakich doznali po konfiskacie majątków po 1945 r. Prof. Leskiewiczowa zorganizowała te badania, ale również, co bardzo ważne, umiała przełamać opory środowiska ziemiańskiego przed kontaktami z historykami pracującymi w państwowych instytucjach naukowych. Owocem zaś tych prac jest *Słownik biograficzny. Ziemianie polscy XX wieku*. Dotychczas ukazało się 9 tomów, z czego 7 pod redakcją prof. Leskiewiczowej. Dwa ostatnie tomy z zebranych materiałów uzupełnił i przygotował do druku powołany przez nią dotychczasowy członek Komitetu Redakcyjnego T. Epsztein. 10 tom ukazał się w 2013 r.

O uznaniu pracy prof. Leskiewiczowej na rzecz ziemian świadczy odznaczenie, jakie otrzymała w grudniu 2011 r. — Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski nadany przez prezydenta RP Bronisława Komorowskiego z okazji jubileuszu dwudziestolecia Polskiego Towarzystwa Ziemiańskiego. W uzasadnieniu napisano: „za wybitne zasługi w kultywowaniu tradycji narodowej, obywatelskiej i kulturalnej”. Została także mianowana honorowym członkiem Polskiego Towarzystwa Ziemiańskiego.

Prof. Leskiewiczowa podjęła również bardzo aktywną działalność społeczną po 1981 r. Była aktywnym członkiem NSZZ „Solidarność”. Zaangażowała się w prace poszerzające wolność w badaniach naukowych i uczestniczyła w staraniach o zniesienie cenzury politycznej. Po wprowadzeniu stanu wojennego pomagała rodzinom internowanych. Wtedy też podjęła trud współpracy z niezależnym ruchem naukowym i wydawniczym związanym z Konserwatorium Historii Kultury, które później przyjęło nazwę Studium Kultury Chrześcijańskiej przy kościele św. Trójcy w Warszawie. Działo ono pod przewodnictwem proboszcza tej parafii ks. Marka Kiliszka przy poparciu biskupa Władysława Miziołka, jak również za zgodą kardynała Józefa Glempa jako instytucja pół legalna. Prof. Leskiewiczowa była autorem, redaktorem lub współredaktorem większości publikacji o tematyce historycznej wydawanych przez Studium w latach 1982–1992. Ostatni zeszyt pt. *Przeciw zniewoleniu* wydany w 1993 r. jest szczegółowym przedstawieniem działalności Studium.

Aby przedstawić pełny zakres działalności Pani Profesor, należy wymienić towarzystwa naukowe, do których należała, i Jej najważniejsze publikacje. Była

członkiem Polskiego Towarzystwa Historycznego, w latach 1947–1948 zastępcą skarbnika, w latach 1949–1958 — skarbnikiem. W 1991 r. została członkiem honorowym PTH. Należała do Towarzystwa Miłośników Historii, w latach 1985–1989 pełniła funkcję przewodniczącej sekcji kultury, a następnie do 1990 r. była prezesem tego Towarzystwa. W 2006 r. z okazji stulecia TMH otrzymała w uznaniu za wkład w kulturę polską medal Gloria Artis przyznany przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

W 2007 r. odbyło się w Instytucie Historii PAN uroczyste spotkanie ku uczczeniu dziewięćdziesięciolecia prof. Leskiewiczowej i sześćdziesięciolecia pracy naukowej. Na ten dzień przygotowano wydanie studiów ofiarowanych Jubilatce przez uczniów i przyjaciół *O polskich elitach raz jeszcze*. Tam też T. Epsztejn zebrał bibliografię prac Jubilatki liczącą 172 pozycje. Do najważniejszych oprócz wcześniej wymienionych należą: *Próba analizy gospodarki dóbr magnackich w Polsce*, Warszawa 1964; *Przemiany społeczne w Królestwie Polskim 1815–1864*, redakcja i współautorstwo z Witoldem Kulą, Wrocław 1979; *Obraz Królestwa Polskiego w okresie konstytucyjnym*, Warszawa 1984; *Sejm Królestwa Polskiego 1816–1830*, współwyd. Franciszka Ramotowska, Warszawa 1995.

Odeszła osoba niezwykle zasłużona dla polskiej historii, animatorka wielu inicjatyw naukowych, kulturalnych i wydawniczych. Pochowana została w grobie rodzinnym na Starych Powązkach w Warszawie. W pamięci rodziny, przyjaciół i uczniów pozostanie na zawsze.

Barbara Konarska
(Warszawa)